

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Sexualitet, samtycke och relationer i religionskunskap

Lärares förhållningssätt till nya krav i läroplanen

Stina Karlsson
Ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasiet

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGRE2A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT2022
Handledare: Henrik Bogdan
Examinator: Wilhelm Kardemark

Nyckelord: genus, sexualitet, relationer, identitet, religion, Irigaray

Abstract

With the revision of the Swedish curriculum that takes place on 1 June 2022, the school's responsibility to communicate knowledge about sexuality, consent and relationships to its pupils is further emphasized. Even though the field of knowledge is not new in the Swedish curriculum, it has gone through a significant development in content since it first became a compulsory part of the Swedish curriculum. With an increasingly digitalized and informed society, new challenges follow, and it is perhaps more important than ever that young people gain more knowledge in matters of sexuality, relationships and not least consent. An active effort by the National Agency for Education to meet these challenges is to delegate the field of knowledge to teachers in all common subjects in upper-secondary school.

The purpose of this study is to investigate how teachers of religious education at upper-secondary level perceive that they can contribute knowledge about sexuality, consent and relationships in their teaching. Based on Luce Irigaray's theory on gendered language, this study aims to find out what approaches' teachers have to knowledge, and to see how this effect their content when involving sexuality, consent and relationships into the subject of religious education. This survey is a qualitative study, and the material has been collected through semi-structured interviews with teachers in religious education at upper secondary level in western Sweden. The study shows that teachers have a positive attitude towards including sexuality, consent and relationships in their teaching, in that they find it important that the school addresses the subject. However, exactly what and how to include it in the religious education is not clear. Thus, depending on personal interest and expertise in the subject, the teachers find different strategies to include it in their teaching.

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Bakgrund.....	4
1.2.1 Lgy11	4
1.2.2 Efter revideringen, 1 juni 2022.....	5
1.3 Metod.....	7
1.3.1 Analysmetod.....	8
1.4 Material.....	9
1.5 Teori.....	10
1.6 Tidigare forskning	12
1.6.1 Sexualundervisning	12
1.6.2 Genus och religion.....	15
2. Analys	17
2.1 Lärares reaktioner på tillägg i Lgy11.....	17
2.2 "Det kommer alltid upp".....	19
2.2.1 Examinera Uppgifter	20
2.2.2 En Separat del.....	20
2.2.3 Att möta elevgruppen	22
2.3 Inför 1 juni 2022	24
3. Diskussion	26
3.1 Hur ställer sig religionskunskapslärare till kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer i koppling till sitt ämne?.....	27
3.2 Hur uppfattar gymnasielärare att de arbetar med frågor om sexualitet, identitet och relationer i sin nuvarande undervisning i religionskunskap?.....	28
3.3 I relation till de uppdaterade kraven, hur upplever religionslärare att de kommer påverka deras framtida undervisning?	31
4. Slutsats	32
5. Referenslista	34
6. Bilagor	36
6.1 Bilaga 1: Intervjuguide.....	36
6.2 Bilaga 2: Lgy11	37
6.3 Bilaga 3: Lgy11 med tillägg.....	39

1. Inledning

I ett inlägg på Instagramkontot ”Tuggmotstånd” ber Amanda sina följare att dela med sig av deras erfarenheter av att leva i en kontrollerande relation. Hon ställer frågan ”Finns det något din partner gjorde som du trodde var ok då, men som du nu inser var helt sjukt?” (sparad story, ”relations”). Hennes följare svarar anonymt och Amanda delar hundratals svar på sin story. Bland dessa får vi ta del av erfarenheter som exempelvis ”mitt ex låg med mig när jag sov, jag trodde det var normalt” eller ”Krossade min självbild. Stryptag och spottade mig i ansiktet vid sex. Kallade mig hora, slyna mm.” och ”Fick mig att få dåligt samvete för att jag hade mens å typ tvinga mig att suga av han istället”.

Det är oroväckande att så många befinner sig, eller har befunnit sig, i relationer där de tagit skada. Hur, när och var lär vi oss att detta är okej? eller handlar det om att vi inte lär oss alls? Från och med höstterminen 2022 kommer kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer, tidigare känt som sexualitet, relationer och jämställdhet att bli en obligatorisk del i alla gymnasiegemensamma ämnen (Skolverket, 2011). Detta är ett beslut regeringen tagit för att möta den problematiska bild unga verkar få av sex och relationer idag.

Sexualundervisning i sig är inte ett nytt fenomen i skolans värld, 1956 blir sexualundervisning en obligatorisk del i den svenska läroplanen och var då ämnad att ge eleverna kunskap om reproduktionens anatomi och fysiologi, preventivmedel, könssjukdomar och alkoholens negativa inverkan på ens sexliv (Lindell, Olsson & Olsen, 1993). Eleverna skulle även få möjlighet att diskutera olika typer av relationer. 30 år efter sexualundervisningens inkludering i läroplanen visar Lindell, Olsson och Olsen (1993) på ett stort missnöje av kunskapsområdet hos elever. De beskriver bland annat att de saknar samtal kring de känslomässiga aspekterna av kunskapsområdet samt att de finner att pedagogerna saknar kompetens att undervisa i det.

Det har nu gått ytterligare 30 år och mycket har hänt med samhället och kunskapsområdet under denna tid. I och med ett alltmer digitaliserat och informerat samhälle kommer också högre krav på skola och lärare att ge eleverna förutsättningar att ta informerade beslut. Idag finns inget explicit ämne som endast behandlar kunskapsområdet i stället är sexualitet, samtycke och relationer en del av skolans värdegrund. Därmed innefattar kunskapsområdet inga kunskapskrav eller tydliga betygskriterier utan ska integreras i alla de gymnasiegemensamma ämnena. Detta innebär att alla lärare har ett gemensamt ansvar att

behandla frågor om sexualitet, samtycke och relationer. En kan dock ställa sig frågan om en insats som denna verkligen säkerställer att undervisningen sker på ett bra sätt? Är alla lärare måna om att inkludera kunskapsområdet i sitt ämne?

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka hur gymnasielärare i religionskunskap resonerar kring det nya tillägget av sexualitet, samtycke och relationer i sitt ämne. Det är möjligt att undersöka syftet utifrån ett flertal olika perspektiv men i och med studiens begränsade omfång har jag valt att avgränsa området genom att utgå från feministisk teori.

- Hur ställer sig religionskunskapslärare till kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer i koppling till sitt ämne?
- Hur uppfattar gymnasielärare att de arbetar med frågor om sexualitet, identitet och relationer i sin nuvarande undervisning i religionskunskap?
- I relation till de uppdaterade kraven, hur upplever religionslärare att det kommer påverka deras framtida undervisning?

Den inledande frågeställningen ämnar undersöka om lärarna har något intresse för kunskapsområdet sedan innan samt om de anser att det är ett viktigt område att få med i deras undervisningen. Anser lärarna att det är en naturlig del i religionskunskapen eller ligger det på någon annan? Med följande frågeställning vill jag få en uppfattning om hur lärare rent konkret arbetar med frågor inom kunskapsområdet i sin nuvarande undervisning. Hur ser formen på deras undervisning ut? Hur stort utrymme får området i deras nuvarande undervisningen? Planeras det in som en separat del eller behandlas det implicit genom hela kursen? Vad/vem inkluderas i undervisningen? Slutligen avser avslutande frågeställning att ta reda på om lärarna anser att det är rimliga krav som ställs i den reviderade läroplanen. Är det möjligt att inkludera området mer eller inte?

1.2 Bakgrund

1.2.1 Lgy11

Under religionskunskap 1s kursplan i Lgy11 inkluderas begrepp såsom sexualitet, relationer, jämställdhet, normer och identitet. Där formuleras det bland annat under religionskunskapens syfte att alla elever ska få möjlighet att ”analysera och värdera hur religion och livsåskådningar kan förhålla sig till bland annat etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk

bakgrund” samt att eleverna ska få kunskap om människors identitet i relation till religion och livsåskådning (Skolverket, 2010:1). Detta innebär att kunskapsområdet inte är något som behöver betygsättas men det är fortsatt kunskaper som eleverna förväntas få möjlighet att utveckla genom sin undervisning. Även under det centrala innehållet som listar vad undervisningen ska innefatta framgår kunskapsområdet i formuleringen att eleverna ska få kunskap om ”Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet.” samt att de ska få ta del av ”individer och grupperns identitet och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning” (Skolverket, 2010:2).

Lgy11 förhåller sig väldigt kortfattat till innebörden av vad kunskapsområdet ska inkludera. Dock finns det tidigare stödmaterial som pekar på de områden som tidigare nämnts och menar att dessa kan föra undervisningen in på teman gällande äktenskapet, vad som ses som bra eller dålig sexualitet inom en viss tradition, hur en ser på relationen mellan könen, och vad som anses vara “manlig” eller “kvinnlig” sexualitet (Skolverket, 2013:64). Materialet lyfter även aspekter om samhällets normer, samt hur dessa påverkar vår syn på sexualitet, genus och relationer. Etikens möjligheter att lyfta dessa ämnen blir framträdande i materialet samt möjligheten med att använda religiösa skrifter för att beröra frågor om rituell renhet eller begrepps innebörd i olika historiska sammanhang, såsom onani, incest eller heder (Skolverket, 2013:66). Att undervisa om sexualitet, identitet och relationer bör alltså inte vara någonting nytt inom religionskunskap, frågan är dock till vilken grad det fått utrymme då alla punkter under centralt innehåll inte väger lika tungt.

1.2.2 Efter revideringen, 1 juni 2022

De erfarenheter som benämns i inledningen kan anses spegla en avsaknad av samtycke i deras relationer vilket även framgår i kunskapsområdets namnbyte där samtycke ersätter jämställdhet. Från att ha blivit benämnt som sexualitet, relationer och jämställdhet byter alltså kunskapsområdet namn till sexualitet, samtycke och relationer i samband med den läroplansändring som tar vid 1 juni 2022. Med denna förändring läggs ytterligare vikt på att arbeta med frågor om framför allt jämställdhet, hälsa, identitet, normer och inte minst sexualitet och relationer. Genom namnbytet stärks vikten av dess inkludering i ämnena samt att sexualitet och relationer präglas av samtycke (Skolverket, 2022).

Det kan anses motsägelsefullt att namnbytet skulle innebära ett större fokus på just jämställdhet eftersom just detta begrepp blivit ersatt av samtycke. Vid närmare inblick i den reviderade läroplanen är det dock möjligt att urskilja en vidare betoning på jämställdhet. Det

kommer inför höstterminen 2022 finnas ett flertal tillägg i skolans värdegrund, men kunskapsområdet som kan anses relevanta för denna studie är framför allt framträdande under Gymnasieskolans uppdrag. Till skillnad från tidigare läroplan finns här nu ytterligare tre stycken (se Bilaga 2 och Bilaga 3). Det första stycket innefattar vikten att förmedla demokratiska värden och ett kritiskt förhållningssätt i en alltmer digitaliserad värld medan följande stycke handlar explicit om skolans ansvar att aktivt arbeta för jämställdhet (se Bilaga 3).

Det tillägg som berör sexualitet, samtycke och relationer under gymnasieskolans uppdrag framkommer framför allt i det tredje tillägget där sexualitet, samtycke och relationer benämns ordagrant. Genom att möta frågor som befinner sig inom detta kunskapsområde ska utbildningen:

[...] främja alla elevers hälsa och välbefinnande samt stärka deras förutsättningar att göra medvetna och självständiga val. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för egna och andras rättigheter och förmedla betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av samtycke. I utbildningen ska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt granskas. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi. (Skolverket, 2021:7)

Det kan dock anses möjligt att urskilja jämställdhet även i denna formulering eftersom den bland annat inkluderar maktstrukturer kopplade till kön och ett kritiskt förhållningssätt till relationer och sexualitet i olika sammanhang. Med detta tillägg i gymnasieskolans värdegrundsarbete är syftet att kunskapsområdet ska väga något tyngre än tidigare och att kunskap om samtycke, hedersrelaterat våld och pornografi, som tidigare inte varit en del av ämnet, ska förmedlas (Skolverket, 2022).

Enligt Skolverkets hemsida är undervisningen om sexualitet, samtycke och relationer bestående av tre delar (Skolverket, 2022). För det första, handlar det om att skapa en bredare förståelse av kunskapsområdet genom att integrera det i varje ämne för att beröra det utifrån flera olika sammanhang och perspektiv. Detta ses som den grundläggande basen av de tre delarna, och inkluderar även ämnesövergripande arbete där lärare i olika ämnen kan arbeta tillsammans för att bilda en helhetsuppfattning. För det andra, handlar det om det vardagliga arbetet, att fånga upp händelser i klassen och diskutera dessa. Till sist, innefattas även enskilda lektioner och dagar vilket tar sig i uttryck genom exempelvis temadagar där

eleverna får diskutera frågor inom kunskapsområdet. Dessa beståndsdelar är inget nytt för kunskapsområdet, utan var även aktuella i Lgy11 (Skolverket, 2013:14).

1.3 Metod

För att komma in på djupet kring gymnasielärares upplevelser och attityder till sexualundervisning inom religionskunskapsämnet utgår denna intervjustudie från en kvalitativ metod. Ändamålet med föreliggande studie är således att få fram beskrivande information om andra människors upplevelse av olika livssituationer och hur de förhåller sig till dessa. Dalen (2007:14) menar att den kvalitativa intervjun är en väl lämpad metod för att få en förståelse av respondenternas personliga tankar och känslor. Vidare är den mest använda formen en semistrukturerad intervjun som förhåller sig till bestämda ämnen eller teman med underliggande frågor som intervjuaren har utsett på förhand (Dalen, 2007:34). Med en semistrukturerad intervju har jag för avsikt att kunna förhålla mig mer öppen till att låta respondenternas svar föra samtalet framåt. Min förhoppning är att på så vis kunna komma in på djupet av vardera respondents upplevelse och erfarenheter. I utformandet av min intervjuguide har jag utgått från områdesprincipen vilket innebär att de inledande frågorna befinner sig i periferin i förhållande till de huvudsakliga aspekterna som studien menar att undersöka (Dalen, 2007:35). Syftet med detta upplägg är att få respondenten att koppla av och känna sig trygg i samtalet innan frågor som kan anses mer känsliga eller svåra att besvara kommer på tal.

Därav innefattar det första av fyra teman i min intervjuguide mer generella och lätta frågor om respondentens ålder, år av yrkeserfarenhet, utbildning samt hur det kom sig att de blev lärare i just religionskunskapsämnet (se Bilaga 1). I intervjuguidens nästa del behandlas frågor närmare studien som berör synen på undervisningen av sexualitet, samtycke och relationer. Här använder jag mig av det mest relevanta tillägget i läroplanen som respondenten får läsa för att därefter dela med sig av deras tankar kring det (se bilaga 1). Enligt Dalen (2007:35) är detta en gynnsam metod för att få fram synpunkter och åsikter vilket var ändamålet i denna del. Resterande teman bestod av formen av deras undervisning i det relevanta kunskapsområdet. Temat ämnar ge information om hur deras undervisning ser ut i respondenternas nuvarande undervisning om sexualitet, identitet och relationer, som redan är en del av kunskapskraven sedan innan. För att sedan komma in på hur de ser på deras undervisning inför höstterminen. Avslutningsvis fick de möjlighet att tillägga något som jag inte hade frågat om eller om det var något påstående som de ville förtydliga.

1.3.1 Analysmetod

Vid transkribering av data valde jag att inte inkludera upprepningar såsom ”liksom” vid tillfällen där jag ansåg att budskapet blev oklart på grund av dessa. För att göra respondentens motivering tydligare för läsaren har jag därför valt att ersätta upprepningar med tre punkter mellan två hakparenteser [...]. Efter att ha transkriberat intervjuerna har jag använt mig av ett induktivt angreppssätt och låtit Braun och Clarkes (2006:87) kodningsprocess guida mig genom materialet. Första steget i min kodningsprocess handlade om att göra mig bekant med min data. Detta innebar transkribering och djupläsning av mina intervjuer samtidigt som jag började notera vissa mönster eller områden av intresse (Barun & Clarke, 2006:87).

Därefter färgkodade jag områden i datan utefter mina frågeställningar så alla påståenden som berörde exempelvis formen på respondenternas undervisning markerades med blå färg och allt som kunde härledas till deras uppfattning om kunskapsområdet markerades i rosa (Barun & Clarke, 2006:88). Det är under denna process som tre teman kunde identifieras, nämligen *Lärares reaktioner på tillägg i Lgy11*, *”Det kommer alltid upp”* och *Inför 1 juni 2022*. Till sist granska jag min tematisering så att den fungerade i relation till min ursprungliga idé samt datan i sin helhet (Barun & Clarke, 2006:89). Således kunde vissa teman bortses från om där inte fanns tillräckligt med underlag, samt att jag kom att separera ett större tema till två mindre för att göra det mer begripligt. Under granskningen tillkom även tre underkategorier till *”Det kommer alltid upp”* bestående av *Examinerande uppgifter*, *En separat del* samt *Att möta elevgruppen*. Avslutningsvis, förfina jag detaljer för varje tema, definiera dem och gav varje tema ett namn (Barun & Clarke, 2006:91). Således utformade jag generaliseringar baserat på respondenternas upplevelse och perspektiv (Dalen, 2007:53–54). Kodningsprocessen resulterade i följande tematisering: (1. Lärares reaktioner på tillägget i Lgy11 (2. ”Det kommer alltid upp” (3. Inför 1 juni 2022.

I enlighet med Lag (2003:460.17) om etikprövning av forskning som avser människor, har samtliga respondenter vid kontakt fått sammanfattad information relaterat till studien, såsom den övergripande planen och syftet med forskningen. Respondenterna har även innan mötet blivit informerade om att deltagandet är helt frivilligt och att de när som helst under studiens gång får avbryta sin medverkan (SFS 2003:460.16).

1.4 Material

Inledningsvis skickades förfrågningar via mejl ut till 30 gymnasielärare i religionskunskap inom Göteborgs stad dock utan respons. Därav använde jag mig av kontakter jag skapat genom verksamhetsförlagd utbildning (VFU) vilket resulterade i ett möte med Britt och Arvid. Genom kurskamraters förbindelser fick jag kontakt med Börje och Erik samt att jag mejlade en förfrågan till en lärare jag lärt känna under min gymnasietid, Birgitta. Samtliga är verksamma religionskunskapslärare på olika gymnasieskolor inom Västra Götalands län vilket var ett kriterium för mitt urval till studien. Ytterligare ett kriterium var att de skulle ha lärarlegitimation med behörighet att undervisa i religionskunskap. Alla intervjuer har utförts genom personligt möte förutom två som genomfördes via zoom på respondentens begäran samt på grund av sjukdom som gjorde att vi inte kunde ta det på plats. De möten som genomfördes genom personligt möte var med Börje som tog plats på ett utav Göteborgs universitets fakulteter. Arvid och Britt ägde rum på respektive arbetsplats i deras klassrum och Erik och Birgitta skedde via zoom.

Respondenterna har varierande yrkeserfarenhet och är verksamma på skilda skolor med antingen yrkesförberedande eller högskoleförberedande inriktning vilket kan anses intressant för min studie då det kan tänkas påverka lärares prioriteringar av innehåll i sin undervisning. Att endast inkludera gymnasielärare var ett aktivt val då det är först på denna nivå som religionskunskap definieras av sig själv och inte som en del av Samhällskunskapen. Med hänsyn till respondenternas anonymitet är deras namn utbytta samt att varken ålder eller arbetsplats kommer att specificeras (Dalen, 2007: 27). Jag har däremot valt att explicitgöra respondenternas kön då detta eventuellt kan tänkas visa på intressanta skillnader på hur de förhåller sig till kunskapsområdet och deras innehåll. Nedan ges en kort presentation av vardera respondenten.

Börje: 40–50 år. 23 år i yrket. Undervisar i närliggande kommun till Göteborg på högskoleförberedande linje på gymnasieskola. Är doktorand och forskare på deltid.

Arvid: 40–50 år. 21 år i yrket. Undervisar i Göteborgs stad på yrkesförberedande linje på gymnasieskola.

Britt: 50–60 år. 20 år i yrket. Undervisar i Göteborgs stad på yrkesförberedande linje på gymnasieskola.

Erik: 50–60 år. 6 år i yrket. Undervisar i närliggande kommun till Göteborg på högskoleförberedande linje på gymnasieskola och IM.

Birgitta: 50–60 år. 23 år i yrket. Undervisar i närliggande kommun till Göteborg på högskoleförberedande och yrkesförberedande linje på gymnasieskola.

1.5 Teori

Luce Irigaray är en av de mest framträdande feministiska teoretikerna i vår samtid och har haft stort inflytande på den feministiska rörelsen i Europa. Hon är en tvärvetenskaplig tänkare inom filosofi, psykoanalys och lingvistik och kanske som mest känd för hennes teori om ett ”gendered language”. Irigaray som teoretisk utgångspunkt kan anses relevant i min studie eftersom jag vill undersöka vilket förhållningssätt lärarna har till kunskap när de undervisar om aspekter inom sexualitet, samtycke och relationer. Är det möjligt att urskilja ett maskulint eller feminint förhållningssätt till kunskap i deras resonemang?

I ett patriarkalt samhälle värderas kvinnor och män olika, detta är enligt Irigaray (1993:30) ett resultat av sociala strukturer men även språket. Irigaray (1992:30) menar att dessa formas av varandra, språket är en produkt av sin tid samtidigt som det också förevigar vissa historiska ideal såsom ”sexuella” ideal (Irigaray, 1993:30). Viktigt att påpeka här är dock att det inte handlar om en essentialistisk syn på könen. Alltså att kvinnor och män skulle födas med specifika egenskaper. Det handlar snarare om hur synen på män och kvinnor karaktäriseras och värderas av ett patriarkalt samhälle och sedan bibehålls genom språket som används.

Enligt Irigaray är vårt språk aldrig ”gender neutral”, utan alltid kodat i maskulin eller feminin. Denna kodning är inte uppenbar i det svenska språket i jämförelse med exempelvis franska eller spanska där subjektiv alltid inleds med artikel i antingen feminin eller maskulin form (Irigaray, 1993:30). Genom att analysera språket framgår det att det levande, den animerade, alltså den som gör och den som anses kultiverad är det maskulina, medan det ”frusna” eller stillastående okultiverade anknyts till det feminina. Således tillskrivs männen subjektivitet och kvinnorna hänförs till objektet eller blir obefintliga (Irigaray, 1993:70–71). Vidare menar Irigaray (2002:35–36) att den manliga diskursen kännetecknas av teoretisk konstruktion medan kvinnors diskurs karaktäriseras med en mer konkret och praktisk relation till miljö och föremål i världen.

Hur samhället värdera kvinnor och män olika blir även synligt i syntax där mannen alltid har en dominant position (Irigaray, 1993:31–32). Återigen är detta inte

uppenbart i det svenska språket, dock blir det synligt i det franska som i exempelvis, *ils sont mariés* (de är gifta) eller *ils s'aiment* (de älskar varandra). Dessa citat kan innebära att det är två män som är gifta eller älskar varandra, då *ils* i det franska språket är en maskulin artikel i plural. Dock kan citaten även innefatta en man och en kvinna, *elles* är den feminina artikeln i plural, men eftersom det är en man inkluderad och han alltid är dominant i syntax så använd *ils* för *de* även i detta fall. I dessa exempel används alltså maskulin artikel och det feminina osynliggörs i diskursen (Irigaray, 1993:30). Detta innebär att när en pratar om det "icke-könade" eller det allmängiltiga uttrycks det manligt, detta kan anses möjligt att urskilja även i det svenska språket där vi använder *man* i sammanhang som gäller allmänheten, såsom i "man brukar gå den vägen".

Irigaray (1993:31–32, 68–69) lyfter även att allting som anses vara av värde tillhör män och är kategoriserade med deras genus. Binära konstruktioner såsom maskulin/feminin, man/ kvinna, gott/ ont, teori/ praktik eller sol/måne bygger på tanken om att det förstnämnda i konstruktionen alltid är det mest värdefulla, det som tillhör normen, medan det sistnämnda tillhör det annorlunda. Ett övervägande maskulint förhållningssätt till kunskap skulle i enlighet med Irigarays teori innebära ett framför allt teoretiskt innehåll. I religionskunskap skulle detta kunna innebära ett fokus på exempelvis doktriner och urkunder och inom sexualitet, samtycke och relationer ett kanske mer vetenskapligt perspektiv på kunskapsområdet. Så om lärare talar om samtycke är det i relation till vad lagen säger, och en biologisk utgångspunkt i frågor om sex. Med ett feminint förhållningssätt till kunskap skulle undervisningen relatera mer till det praktiska, levda och känslomässiga aspekterna av både religion och sexualitet, samtycke och relationer.

Detta blir intressant i föreliggande studie då studier om religion har en tendens att fokusera på männens erfarenheter samt aspekter som kan anses tillhöra det maskulina medan kvinnors erfarenheter ses som någonting annat eller osynliggörs helt (Gross, 1996 och Gemzöe och Keinänens, 2016). För att det ska ske en förändring av hur samhället värderar män och kvinnor olika krävs det en förändring av de språkliga regler som berör olika genus, maskulin och feminin (Irigaray, 1993:33). Således kan lärares språkbruk gynna maskulin kontra feminin kunskap och sätt att förhålla sig till världen. Irigaray som teoretisk utgångspunkt kan som tidigare nämnt anses relevant i min studie eftersom jag vill undersöka vilket förhållningssätt lärarna har till kunskap när de undervisar om aspekter inom sexualitet, samtycke och relationer. Det är även av intresse att undersöka hur deras förhållningssätt i sin tur påverkar vilket innehåll som inkluderas i kunskapsområdet, eftersom detta även visar på vilken kunskap som faktiskt förmedlas till eleverna.

1.6 Tidigare forskning

Föreliggande forskningsöversikt kommer inledningsvis att beröra tidigare studier angående sexualundervisning i skolan. Majoriteten av dessa studier behandlar det aktuella kunskapsområdet som ett självständigt ämne men de kan fortsatt anses relevanta för min studie då de redogör för hur lärare bör förhålla sig till kunskapsområdet samt vilka svårigheter de upplever av att undervisa i det. Det fanns bristande forskning som berör samtycke vilket kan bero på att det är ett jämförelsevis nytt forskningsfält. Jag har därför valt att framför allt behandla aspekter gällande genus och sexualitet i samband med religionsvetenskapen då jag fann detta område intressant och relevant för min studie. Således kommer forskningsöversikten att fördelas i två områden, *Sexualundervisning* samt *Genus och religion*.

1.6.1 Sexualundervisning

Uni, Nilsson och Bjursäters (2021) studie syftar att undersöka professionellas erfarenheter av sexuellt hälsofrämjande arbete samt deras syn på ett interprofessionellt samarbete av ämnet. Studien inkluderar barnmorskor, rådgivare, skolsköterskor, socialpedagoger och högstadielärare som tillsammans benämns som professionella (Uni m.fl., 2021:412). Undersökningen resulterade i två huvudsakliga teser som innebär ett förhållningssätt som gynnar elevernas sexuella hälsa. För det första innebär arbetet *att möta eleverna med kompetens och tillitsfulla relationer*, för det andra, *att arbeta på en bredare front*. Dock kommer endast den förstnämnda utav dessa att inkluderas i denna forskningsöversikt, samt att resultat som berör lärares upplevelse prioriteras eftersom dessa är av störst relevans. Vissa erfarenheter är dock gemensamma för alla delaktiga i studien, vid dessa tillfällen har jag valt att benämna de deltagande som *professionella*.

Således innebär studiens första tes, att möta eleverna med kompetens och tillitsfulla relationer, att lärare behöver ha en förståelse för den värld eleverna vuxit upp i (Uni m.fl., 2021:414). De professionella menar att detta är avgörande i mötet med den mångfald av ungdomar de möter i sina yrken. Vissa elever idag är mer öppna och frågvisa när det kommer till samtal om sexualitet och de har sett och mött aspekter av sexualitet som kan vara nytt även för läraren (Uni m.fl., 2021:414). Vidare innebär tesen även att lärare bör vara medveten om var deras elever befinner sig kunskapsmässigt men även mognadsmässigt. I ett klassrum på högstadiet och gymnasiet ser mognads-spannet mycket olika ut och som lärare bör detta tas hänsyn till (Uni m.fl., 2021:416).

Dessvärre finner lärare tidsbrist som en stor motgång i arbetet med kunskapsområdet samt att de upplever ett bristande engagemang från skolledningen (Uni m.fl., 2021:416). Således krävs det att skolledning ger tid och resurser till sina anställda för att kunskapsområdet ska kunna implementeras på ett bra sätt (Uni m.fl., 2021:418). Slutligen beskriver även lärare en svårighet i att hantera komplexa och känsliga frågor (Uni m.fl., 2021:417). I och med att samhället går fort fram i kunskapsområdet är det inte alltid varken lärarens kunskap eller forskningen hinner med (Uni m.fl., 2021:417). Därav uttrycker framför allt lärarna i studien att det kan vara svårt att svara på vissa frågor. De professionella är dock eniga om att det alltid är viktigt att vara inlyssnande och respektfull gentemot eleverna och att undvika att uttrycka sig heteronormativt (Uni m.fl., 2021:417).

Vidare fokuserar Bengtsson och Bolander (2020) i sin studie på ett inkluderande och normkritiskt bemötande i sexualundervisning på gymnasieskolor i Sverige med högt antal nyanlända elever (Bengtsson & Bolander, 2020:155). Lärarna som inkluderas i studien får även regelbunden fortbildning i kunskapsområdet. Studiens syfte var att undersöka "exempel på hur inkluderande och jämlikhetsinformerad agenda görs begriplig och omsätts av lärare" genom deltagande observationer samt intervjuer (Bengtsson & Bolander, 2020:155). Således, inkluderar studien framför allt tillvägagångssätt och metoder som anses fungera bra och som följer de direktiv formulerade i skolans läroplan (Bengtsson & Bolander, 2020:157). Sexualundervisningen i studien inkluderar aspekter såsom reproduktion, organens funktion, menstruationscykel och könssjukdomar men även frågor om kärlek och relationer samt grooming och hedersrelaterat våld. Dessa kunskapsområden blev alla berörda genom ett fokus på normer, normalitet och makt (Bengtsson & Bolander, 2020:159).

Studien kom att urskilja tre strategier för att uppnå målet med en inkluderande och jämlik sexualundervisning, nämligen: ett noggrant ordval, inkorporering av känsliga ämnen in i andra (mindre känsliga) ämnen och att använda olika modaliteter (Bengtsson & Bolander, 2020:159). Med ett noggrant ordval undvek lärarna att använda ett språk som kan komma att reproducera tidigare binära könskonstruktioner samt ett språk som kan syfta på ett vi och dem när det kommer till frågor om sexuell identitet (Bengtsson & Bolander, 2020:159). Till exempel, använde lärare könsneutrala pronomen såsom *hen* i stället för *han* eller *hon*. Ytterligare ett exempel på hur lärarna undkom ett heteronormativt ordval var att använda begrepp som *partner* i stället för *flickvän/pojkvän*, samt att lärarna arbetade aktivt med att justera elevernas ordval (Bengtsson & Bolander, 2020:159).

Att inkorporera känsliga ämnen i andra mindre känsliga ämnen handlar om att inte behandla vissa ämnen som avvikande (Bengtsson & Bolander, 2020:161). Istället

integrerades känsliga eller politiskt laddade områden i den övergripande sexualundervisningen. Denna strategi avser att undvika att behandla LGBTQ (IA+) -frågor som en separat del, eller tema, som då ofta diskuteras i kontrast med heterosexualitet som varit “det normala” i dessa sammanhang (Bengtsson & Bolander, 2020:160). Således, är målet med denna strategi att komma bort från tidigare förhållningssätt där förmodade heterosexuella elever ska uttrycka “homotolerance” (Bengtsson & Bolander, 2020:160–161).

Den tredje och sista strategin som kom till uttryck i Bengtsson och Bolanders (2020:163) studie handlade om att lärarna använde ett språk som öppnade upp för olika möjligheter för hur elevernas framtid kan komma att se ut. Exempelvis att tala i termer av att “om du vill bli förälder” eller “om en väljer att amma” i stället för att fastslå en framtid som eleverna kanske inte vill ha (Bengtsson & Bolander, 2020:163). Dock handlar denna strategi även om att utmana och avslöja normer myter och traditioner som exempelvis myten om mödomshinnan (Bengtsson & Bolander, 2020:163).

I Ott och Stephens (2017) studie lyfter de hur frågor om sexualitet bör behandlas i relation till religionskunskapsundervisning. Genom ett års samarbete med olika fakulteter och utbildare inom religionsvetenskap och teologi utformades strategier för hur undervisning i sexualitet och religion kan ske på ett optimalt sätt (Ott & Stephens, 2017). Projektet utgår från undervisning i sexualitet och religion på universitetsnivå men resultaten kan anses gynna lärare även på gymnasial nivå (Ott & Stephens, 2017:107). Ott och Stephens (2018:113) menar att ett optimalt förhållningssätt av ämnet i klassrummet kräver att läraren är medveten om utomstående aspekter som kan komma att påverka lärandemiljön samt hur eleverna tar till sig information.

I projektet benämns dessa som kontextuella aspekter (contextual aspects) som berör religiösa traditioner eller exempelvis institutionellt deltagande (Ott & Stephens, 2017:110). Erfarenhetsbaserade aspekter (experimental aspects) vilket innefattar det lärare och elever tar med sig till klassrummet, såsom egna erfarenheter och attityder och slutligen performativa aspekter (performative aspects) som innefattar hur sexualitet och religion undervisas samt hur maktrelationerna ser ut i undervisningssammanhanget (Ott & Stephens, 2017:112–113). Avslutningsvis resulterade projektet i ett frågeformulär som ämnar att hjälpa lärare i sin utformning av undervisning om sexualitet och religion. Formuläret består av frågeställningar utformade för att möta kontextuella, erfarenhetsbaserade och performativa aspekter i lärandemiljön (Ott & Stephens, 2017:113). Frågor som lärare bör ställa sig inför sin planering och i sitt val av material är hur de kan tänkas utmana eller reproducera normer

kopplat till exempelvis genus eller religiösa stereotyper, samt hur relaterade frågor kan tolkas utefter den nuvarande historiska kontexten (Ott & Stephens, 2017:114).

Vidare lyfter formuläret även frågor till läraren om hur kan representera olika perspektiv inom traditioner och identiteter samt hur läraren arbetar för att ge socialt marginaliserade röster utrymme (Ott & Stephens, 2017:114). Ytterligare frågor som lärare bör ställa sig är hur de kan anpassa sin undervisning efter elevernas behov då vissa material och samtalsämnen kan utlösa känslomässiga reaktioner hos elever som upplevt trauma eller dylikt (Ott & Stephens, 2017:114). Formuläret tar även upp frågor gällande professionella gränser och mellanmännisklig respekt samt frågor om hur klassrummets tolerans för olika synpunkter, identiteter och beteenden ser ut (Ott & Stephens, 2017:114).

1.6.2 Genus och religion

Gemzöe och Keinänen (2016) bok *Contemporary Encounters in Gender and religion - European perspectives* utgår från feministiskt perspektiv där varje kapitel behandlar empiriska och teoretiska undersökningar av möten mellan genus och religion. I det inledande kapitlet lyfter Gemzöe och Keinänen (2016:13) hur vetenskapliga studier av religion tidigare fokuserat på textuella och doktrinära traditioner samt mansdominerade religiösa institutioner. På grund av detta har sammanhang som inkluderar kvinnors religiösa liv, ofta utanför den religiösa institutionen, blivit osynliggjord (Gemzöe & Keinänen, 2016:13). Således, krävs det att vetenskapen byter fokus och vänder blicken mot aspekter av det religiösa livet såsom praktiker, ritualer samt aktiviteter i vardagslivet där även kvinnor inkluderas. Detta kan innefatta allt från att ta hand om de döda och laga mat, till korrekt beteende eller blygsam klädsel (Gemzöe & Keinänen, 2016:39). Genom att ta hänsyn till hur religion utövas i vardagen kan en mer genusinformerad förståelse av religion förmedlas.

Gross (1996) belyser samma problematik i sin bok *Feminism & Religion - An Introduction*, där det androcentriska fokus som genomsyrar religionsvetenskapen kritiseras (Gross, 1996:67). Gross (1996:67) menar att det måste ske en förändring till ett mer androgynt förhållningssätt till religion. Detta skulle innebära ett aktivt arbete att inkludera kvinnors erfarenheter och utövningar i studier om religion. Vuola (2016:323) understryker dock i hennes kapitel *Feminist Theology, Religious Studies and Gender Studies: Mutual Challenges*, att studier om genus och religion framför allt fokuserar på "vanliga lekmän/kvinnor", ofta utan formell utbildning eller auktoritet som sedan blir representanten för den specifika traditionen. Som tidigare nämnt är denna vändning av fokus mot levd

religion ett sätt att ge utrymme för kvinnors religiösa liv men detta kan också riskerar att reproducera gamla binärer menar Vuola (2016:323).

Vidare understryker Gross (1996:89) att det inte räcker med ett enskilt avsnitt om "kvinnors ställning" inom en viss tradition för att skapa en förändring, då detta endast skildrar henne som ett religiöst objekt (Gross, 1996:89–90). Ett sådant förhållningssätt förstärker endast uppfattningen av att kvinnor är någonting annat, något annorlunda, i jämförelse med mannen som ses som normen (Gross, 1996:73). Den förändring som behöver ske är snarare att kvinnor måste studeras som religiösa subjekt, precis som män. Studier om religion måste inkludera kvinnors faktiska liv, hur de lever och tänker (Gross, 1996:81). Som tidigare nämnt är kvinnor sällan inkluderade inom de större textuella världsreligionerna, vilket är det område som forskare varit mest intresserade av att studera. Således menar Gross (1996:82) att kvinnor förblir osynliga om studier utanför det textuella inte inkluderas. Ytterligare en viktig aspekt är att kvinnors religiösa liv i många fall betonar prestationer mer än teori, vilket går väl i linje med Irigarays tankar om kvinnans karaktärisering till det mer konkreta och praktiska snarare än det abstrakta. Det kan anses möjligt att det manliga bias som genomsyrar religionsvetenskapen även kan komma att påverka religionskunskapsundervisningens innehåll vilket synliggörs i Bergdahls (2018) studie.

Bergdahls (2018: 318) undersökning har samma teoretiska utgångspunkt som föreliggande studie och betonar den sexuella skillnad som interageras i utformandet av de typer av kunskaper och sociala relationer som produceras i klassrummet. Studien genomfördes på två gymnasieskolor i Sverige, den ena på en skola i innerstan med mestadels medelklass elever och den andra i en förort med en hög grad etnisk variation (Bergdahl, 2018:318). Material samlades in genom observationer av undervisning i Religionskunskap A, Svenska A och Naturkunskap A samt att intervjuer genomfördes med lärare och elever.

Bergdahl (2018:319–323) menar att ett maskulint språk i religionskunskap innefattar ett fokus på abstrakta och systematiska föreställningar och övertygelser samt doktriner och begrepp som riskerar att marginalisera de aspekter som inkluderas i ett feminint språk. Alltså går undervisningen då miste om aspekter som handlar mer om det emotionella, relationella, kroppsliga samt det levda (Bergdahl, 2018:323). Genom sin studie menar Bergdahl (2018) att undervisning i religionskunskap 1 riskerar att bli för ensidigt maskulin i sin form. Således marginaliseras de feminina aspekterna av ämnet men även elevernas förmåga att relatera till undervisningens innehåll (Bergdahl, 2018:325). Dessutom visar Bergdahls (2018:325) studie att eleverna tenderar att bli feminiserade i relation till den

abstrakta, maskulina religionskunskapsundervisningen. Alltså att eleverna endast blir passiva åskådare medan lärare förblir den aktiva föreläsaren genom hela undervisningen.

Avslutningsvis menar Bergdahl (2018: 325) att en undervisning i religionskunskap medveten om sexuella skillnader, i termer av Irigaray, inte bara skulle göra den mer konkreta och levda skillnader mellan religiösa traditioner rättvisa utan skulle även erbjuda eleverna en mer nyanserad förståelse av ämnet och deras egen världsbild. Det kan även anses relevant att lyfta det faktum att det idag finns mer än två sexualiteter. Således, om mannen är normen och kvinnan något annat så hade det varit intressant att se var alla människor som definierar sig bortom dessa två hamnar i religionsvetenskapen samt i undervisning om religion. I Sherkats (2017) studie framkommer det även att människor som identifierar sig inom LGBTQIA+ ofta lever sina religiösa liv utanför organisationen.

2. Analys

Analysen är fördelad under tre rubriker som korrelerar med studiens frågeställningar. Inledningsvis kommer *Lärares reaktioner på tillägget i Lgy11* beröras vilket innefattar lärarnas spontana tankar kring revideringen i läroplanen, följt av *“Det kommer alltid upp”* som behandlar hur lärare arbetar med sexualitet, identitet och relationer utifrån Lgy11. Den sista kategorin är *Inför 1 juni 2022* och handlar om vad lärarna har för tankar kring deras undervisning till hösten när revideringen implementeras. Anser de att det är möjligt att inkludera ytterligare områden i religionskunskapen?

2.1 Lärares reaktioner på tillägg i Lgy11

Bland respondenterna fanns stor variation i erfarenhet och intresse av att beröra kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer. Efter att ha läst följande stycke som är ett av tilläggen i läroplanen möttes jag av olika reaktioner.

Skolan har ett ansvar för att eleverna återkommande i utbildningen får möta frågor som rör sexualitet, samtycke och relationer. Utbildningen ska därigenom främja alla elevers hälsa och välbefinnande samt stärka deras förutsättningar att göra medvetna och självständiga val. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för egna och andras rättigheter och förmedla betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av samtycke. I utbildningen ska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt granskas. Eleverna ska även ges möjlighet

att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi. (Skolverket, 2021:7).

Britt beskriver hennes relation till ämnet så här, “Ja, det här ligger mig varmt om hjärtat” samt att detta var något hon arbetat med i många år (Intervju med Britt, 25 april 2022). Hon har gått en ettårig utbildning i hedersrelaterat våld och har även varit den som tagit initiativ till att bjuda in föreläsare i sexualitet och samtycke till skolan sedan innan. Britt säger även att “det är bra att det blir lag tycker jag, för nu kommer man inte ifrån det” (Intervju med Britt, 25 april 2022). I andra intervjuer fanns dock inte samma relation till ämnet. Arvid uttrycker “att det kommer krävas fortbildning för oss givetvis” och fortsätter med att berätta att han läst 10hp sexologi för många år sedan och att han pratar om frågor inom kunskapsområdet i alla sina ämnen när det dyker upp (Intervju med Arvid, 21 april 2022). Men han återkommer till det faktum att det krävs utbildning och fortbildning av lärare och material. Arvid finner inte heller religionskunskapen i sig som det självklara ämnet att inkludera sexualitet, samtycke och relationer i mer än ur ett etiskt eller moraliskt perspektiv samt att det finns mycket åsikter om dessa frågor inom de olika livsåskådningarna. Annars menar Arvid att detta kanske är ett kunskapsområde mer passande inom biologi eller naturkunskap på gymnasiet.

I enlighet med Arvid menar Birgitta att detta är ett område som framför allt kan komma att beröras i samband etiska diskussioner men att religionskunskapsämnet i sig kanske inte är lika “träffsäkert” (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022). Dock har hon tidigare erfarenhet av att ha en kurs i livskunskap och berör kunskapsområdet i hennes andra ämne, svenska. I relation till svenskaämnet lyfter hon ett flertal exempel på material som hon använder sig av för att beröra just frågor om samtycke. I hennes undervisning i svenska diskuterar de exempelvis litteratur såsom *Björnstad* av Fredrik Backman. Erik beskriver även han att kunskapsområdet kanske inte faller naturligt under just religionskunskapsämnet och ansåg att detta troligen skulle kännas mer naturligt i hans andra ämne, samhällskunskap. Erik menar att det är “allmänmänskliga grejer som lyfts, det här med samtycke, [...] det är en lag som gäller för alla i Sverige” samt att mycket av problematiken han förstår från tillägget har att göra med informationssamhället vi lever i, vilket han menar är en del av samhällskunskapen (Intervju med Erik, 26 april 2022).

Börjes spontana känsla efter att ha läst tillägget var ”hur fan ska vi jobba med pornografi tänker jag” (Intervju med Börje, 20 april 2022) och menar utifrån hans erfarenhet

av ämnet att kunskap om just pornografi gör sig bäst genom organisationer utanför skolan. Birgittas första känsla av tillägget formulerar hon som följer; “Ja, det första jag kan säga det är ju, spontant, det var ju att: ännu mer i den här kursen? alltså lite så.” (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022). Denna problematik är även Arvid, Britt och Erik eniga om då de alla beskriver en oro över hur de ska finna utrymme då religionskunskapen redan ska innefatta många delar. Birgitta berättar exempelvis att “man lätt kunnat ha en 100 poängskurs med det innehållet” (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022).

För att sammanfatta, finns skilda förhållningssätt till kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer. Utifrån respondenternas svar går det att urskilja ett visst skifte i grundidén om ens ämne och vad som bör prioriteras i det. Alltså finns en delad uppfattning om vad som kan anses vara mer eller mindre relevant i religionskunskapen. De som har ett engagemang i frågor om sexualitet, samtycke och relationer sedan innan kan anses finna större relevans av det i religionskunskapen än de som inte haft något tidigare intresse. Dock anser samtliga av respondenternas att kunskapsområdet är viktigt att lyftas i skolan.

2.2 ”Det kommer alltid upp”

Som tidigare nämnt i bakgrunden är kunskapsområdena angående sexualitet, identitet och relationer redan en del av det centrala innehållet i religionskunskap. En återkommande respons till huruvida de arbetade med dessa områden i sin undervisning var att “det kommer alltid upp” (Intervju med Erik, 26 april 2022). I frågor gällande Eriks nuvarande undervisning och huruvida områden som sexualitet och identitet inkluderas svarar han.

Precis alltså, jag tar väl kanske, jag lyfter kanske bara för att man ska. Jag pratar ju om de här frågorna faktiskt, egentligen hela tiden under kursen. Vi lyfter det vid lämpligt tillfälle. Det är alltid något. Det kommer alltid upp, på tal, på något sätt för det är alltid någon som undrar [...]. Kör lite sidospår hela tiden. (Intervju med Erik, 26 april 2022).

Samtliga av respondenterna är eniga med Erik och lyfter vid något tillfälle att kunskapsområdet kommer på tal under kursens gång. Dock ser utförandet olika ut både i form och omfattning. Genom min analys var det möjligt att finna tre huvudsakliga områden där respondenterna menar att de arbetade med frågor om sexualitet, identitet och relationer nämligen *Examinerande uppgifter*, *En separat del* samt *Att möta elevgruppen*.

2.2.1 Examinera Uppgifter

Britt ger ett exempel från deras senaste examination i kristendom och islam som framför allt berör kunskapskravet gällande människosyn och gudsbild.

Då så har vi ett case, där vi har två killar som har var sin religion, en är kristen och en muslim, och de ska gifta sig. Sen så får de liksom skriva och diskutera kring det här, vad det kan finnas för fördelar, vad det kan finnas för problem du kan stöta på, den muslimska killens farfar är imam från Turkiet och så vidare. Och vi pratar om vad som gäller lagarna i Sverige och sen inte bara vad som är lagar utan också vad som är normer och så vidare (Intervju med Britt, 25 april 2022).

Britt förtydligar även att det är extra viktigt att prata om just samkönade relationer då det finns en uttalad och outtalad homofobi på skolan hon arbetar. Även Erik och Birgitta lyfter inlämningsuppgifter och reflektionsuppgifter som ett tillfälle där kunskapsområdet inkluderas. I Birgittas examinerande uppgifter vill hon exempelvis att eleverna tänker på religion utifrån olika nivåer av *samhälle*, *grupp* och *individ* och hon menar att detta skapar möjligheter för eleverna att reflektera över hur dessa nivåer hänger ihop och hur de kan skilja sig åt. Det är här som frågor om exempelvis sexualitet kan komma att inkluderas i koppling till dessa nivåer. Birgitta förtydligar dock att om eleverna kan diskutera frågor om exempelvis sexualitet i relation till samhälle, grupp och individ i dessa uppgifter så ligger de på en "A-nivå" betygsmässigt. Vidare berättar Birgitta att hon inte gör något specifikt med det "dels för att jag tycker det är svårt för ska man ha en individuell tro så kan det ju bli hur mycket som helst. Alltså, någon tycker så, och någon tycker så, och någon tycker så, men att man i alla fall har med det att det kan spela roll." (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022).

2.2.2 En Separat del

Samtliga respondenter menar att många delar av kunskapsområdet genomsyrar hela religionskunskapsundervisningen. Samtidigt visar studien dock att ett framgående sätt att behandla frågor om sexualitet, identitet och relationer i religionskunskapen är att arbeta med det som en separat del eller under ett visst tema. Eriks svar kom att bli väldigt generella och översiktliga men efter viss påtryckning fick jag ett mer konkret exempel på hur kunskapsområdet kunde komma till uttryck i hans religionskunskapsundervisning. Erik berättar att han gillar att utgå från artiklar som eleverna får analysera men också att "[...] det kan vara att man sätter av en lektion till att diskutera, kanske då ja, exempelvis, kvinnans

situation eller [...] hur man ser på könen inom hinduismen. Det skulle man kunna diskutera en lektion då.” (Intervju med Erik, 26 april 2022). Erik förtydligar även att vissa delar såsom identitetsbildning är något som en går igenom vid ett tillfälle, men att eleverna sedan förväntas ha detta med sig genom hela kursens gång.

I frågor som berör sexualitet berättar Börje att “där är det väldigt naturligt och det är egentligen ingenting som jag tycker är nytt med de här skrivningarna” (Intervju med Börje, 20 april 2022). Han menar även att reviderade områden i Lgy11 såsom jämställdhet och hedersrelaterat våld är någonting som alltid kommer upp. Vidare beskriver Börje två metoder för att inkludera frågor om jämställdhet, sexualitet och identitet i sin undervisning.

[...] de två vanligaste eller tydligaste det är ju, den heterosexuella normen och homosexualitet framför allt, för det är oftast det som man kan referera till och till exempel hur det uttrycks i religiösa urkunder, till exempel kristendomen då liksom översättningsproblematik. Vad skriver Paulus egentligen, vad står det om man tittar där, vad kan det betygt? Det här det handlar mycket också om att läsa och förstå och tolka texter utifrån sin samtid, också förstå att det är liksom olika röster (Intervju med Börje, 20 april 2022).

Den andra metoden som Börje beskriver är av mer reflekterande natur och handlar om varför det finns ett så stort fokus på just sex inom religion.

[...] då brukar vi prata om maktstrukturer och människans identitet och just sexualiteten som är en väldigt central drift [...], ja men varför är religiösa urkunder så fixerade vid det och varför är det så viktigt, varför spelar det så stort roll och varför reagerar de så mycket på det? och då brukar jag utgå från eleverna vad de tänker jag tycker det finns inte några egentliga svar (Intervju med Börje, 20 april 2022).

Börje ger ytterligare ett exempel där han beskriver att han i religionskunskap 2 använder sig av utav ett aktuellt TV-program som handlar om människor som blivit uteslutna från sektliknande rörelser och han menar att dessa nästan alltid är personer med “avvikande sexualitet”. Utifrån TV-programmet diskuteras frågor om varför det kan vara så. Dock inleder Börje med att understryka att hur kunskapsområdet kommer upp har mycket att göra med elevernas bakgrund och identitet vilket är något som en i religionskunskapen framför allt måste ta hänsyn till.

Arvid och Birgitta är båda eniga om att framför allt etik- och moraldelen i religionskunskapsämnet ger bra förutsättningar att diskutera sexualitet och relationer men även samtycke. Arvid menar att frågor om sexualitet och identitet ofta hamnar naturligt under hans inledande del av kursen som handlar om just identitet. En metod som Arvid ofta använder sig av i detta område är att eleverna får skapa en tankekarta om sitt "jag". Vad det är som eleverna tror påverkar dem, och utifrån det gör de en gemensam "jättestor portal" och här brukar kön, sexualitet och relationer dyka upp. Arvid berättar även att han även brukar använda sig av populärkultur, såsom den norska TV-serien Skam.

[...] så finns ett avsnitt som är typ tio minuter kompilation som är från säsong fyra tror jag det som rör Sana. Sana är en muslimsk tjej och hon brottas hela tiden med [...], hon har en kärleksrelation med en kille som hon inte riktigt vågar leva ut för att religionen sätter stopp och du vet det här. [...] vi diskutera det, brukar vara en sådan grej jag visar (Intervju med Arvid, 21 april 2022).

Således är det framför allt i den inledande delen om identitet samt inom etik och moral som de i Arvids undervisning diskuterar kunskapsområdet. I området som berör etik och moral kan det handla om olika fall såsom abort eller otrohet, men det behöver inte finnas någon religiös förankring i resonemanget. Birgitta har som tidigare nämnt ett liknande förhållningssätt till kunskapsområdet i hennes religionskunskapsundervisning. Både i att hon finner etik och moral som ett bra tillfälle att prata om sexualitet och relationer, men även i det att det inte nödvändigtvis behöver finnas någon religiös förankring i samtalet vid dessa tillfällen.

2.2.3 Att möta elevgruppen

Som tidigare blivit benämnt menar Birgitta att områden såsom sexualitet och identitet kommer upp i hennes religionskunskapsundervisning men hon gör inget explicit utav det. Det är något som snarare behandlas för att visa på religioners komplexitet och mångfald. Följaktligen berättar Birgitta att hennes undervisning varierar i upplägg beroende på klass. På ett yrkesförberedande program menar Birgitta att hon måste motivera eleverna mer än på ett högskoleförberedande program och beskriver att:

Då är sexualiteten jättebra och fångar dem med som kan väcka, "Va? va? va?", inte bara liksom om de här tråkiga ja, va templet heter och såna saker. Och det är ju också närmare kanske deras... vad ska man säga.. deras liv. Många har en relation

när de går på X-programmet. En del har till och med sambo. Några har aldrig någonsin hittat en tjej eller kille, alltså [...] de kan få väldigt mycket av varandra där (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022).

Detta kan anses visa på en viss elasticitet i Birgittas lärarskap i den mån att hon väljer att utgå från elevgruppens förutsättningar att ta till sig information. Således berörs frågor om sexualitet och relationer huvudsakligen implicit i hennes nuvarande undervisning men hon ser även möjligheter med att ha dessa frågor som utgångspunkt i religionskunskapen. Detta i motiverande syfte för de klasser där det kan komma att ligga närmare elevernas vardag. Britt berättar att kunskapsområdet är något som berörs även utanför undervisningssammanhang då hon exempelvis äter sin lunch tillsammans med eleverna regelbundet. Genom dessa möten skapas tillfällen där eleverna vänder sig till Britt för att få råd kring relationer och erfarenheter de möter i sin vardag.

Vidare lyfter även Britt vikten av att inte göra homosexualitet till en separat "grej" och refererar till ett citat av Jonas Gardell, "dom är homosexuella". Hon trycker på vikten av att vara medveten om hur en som lärare själv förhåller sig till heteronormativitet och hur det tar sig i uttryck i ens undervisning och dess innehåll. I citatet nedan beskriver Britt den inverkan lärarens val av innehåll och språkliga förhållningssätt kan ha på eleverna.

Jag har elever som har pratat med mig, som har kommit och tackat därför att det har aldrig hänt under deras skoltid att någon har tagit upp ett exempel utan att prata om det: "så finns det homosexuella också", ungefär som att "jaha här har vi en konstig art" [...] att just göra det på ett sådant sätt att man pratar om det hela tiden, att man låter [det] genomsyra, att man nämner två tjejer som är tillsammans utan att definiera deras sexualitet det tycker jag är superviktigt (Intervju med Britt, 25 april 2022).

Britt fortsätter med att konstatera att "att man kan prata om hur barn blir till och allt det här men det är fortfarande fokus på den heterosexuella delen liksom, att ja men det finns IVF, hallå". Även detta är något som kan komma upp i föregående exempel på examinationsuppgift.

En problematik som Britt lyfter är dock att vissa aspekter av kunskapsområdet lätt hamnar under en viss religion eller tradition. Detta är även en problematik som Erik uttrycker viss oro över, och menar att en bör vara försiktig med vad och när en tar upp vissa aspekter av kunskapsområdet i religionskunskapen. Detta av rädsla för att förstärka

förutfattade meningar kring en viss religiös eller kulturell identitet. Britt berättar exempelvis att “det här med hedersrelaterat sen tycker jag inte om att ha det som en egen punkt utan jag vill väva in det också, jag har en kompis som alltid lägger ihop [det] med islam och jag tycker det är så tråkigt” (Intervju med Britt, 25 april 2022). Således menar Britt att även om det kan komma på tal inom islam så är det även viktigt att lyfta det i andra sammanhang såsom brudbränning inom hinduismen exempelvis (Intervju med Britt, 25 april 2022).

Sammanfattningsvis är samtliga lärare eniga om att frågor om sexualitet, identitet och relationer upplevs som en naturlig del av religionskunskapen. De menar alla att det är ett kunskapsområde som genomsyrar hela undervisningen och att det då ofta “kommer upp”. Hur det uttrycker sig i undervisningen varierar mellan respondenterna. Det verkar dock som att majoriteten lyfter området i relation till frågor om homosexualitet samt diskussioner kring könsroller, manligt och kvinnligt detta med utgångspunkt från urkunder, artiklar men kanske framför allt elevernas egna erfarenheter.

2.3 Inför 1 juni 2022

Utifrån tidigare påståenden är frågor om sexualitet, identitet och relationer redan en naturlig del av religionskunskapsämnet när vi samtala om hur det kunde se ut i respondenternas nuvarande undervisning. Som nämnt under analysens inledande *tema Lärares reaktioner på tillägget i Lgy11*, lyfter dock majoriteten en problematik kring tidsaspekten samt att vissa fann det svårt att finna en relevant koppling mellan läroplanens reviderade del i kunskapsområdet och religionskunskapsämnet. I frågan kring hur respondenterna ser på deras framtida undervisning efter 1 juni 2022 bemöttes jag av följande svar.

Ja det är kul med nytt, det är ju att det trycks mer på jämställdhet och hedersrelaterat våld, att man ska skapa, ge verktyg åt elever eller ungdomar att kunna välja mer själv men detta är ju den inledande delen [av läroplanen] så att detta påverkar ju allt. Men jag skulle säga att just religionskunskapsämnet, om du är inläst på läroplanen, så det ett ämne där det redan är naturligt (Intervju med Börje, 20 april 2022).

Börje tillägger även att dokumentet snarare riktar sig mot skolledningens ansvar att se till att frågor om exempelvis pornografi lyfts på ett bra sätt. Just vikten av skolledningen blir även framträdande i Arvids resonemang kring kommande undervisning då han uttrycker att om det inte blir ”ett betygskriterium” så kommer han inte att göra några förändringar av sin

undervisning och menar att “[...] de vill att det ska göras saker men vi får ingen tid till det och ibland ingen utbildning om man behöver det.” (Intervju med Arvid, 21 april 2022). Kanske finns där en viss besvikelse på skolledning och skolverk. Arvids uttalande kan anses vara en konsekvens av den frustration han känner av att lärare ska hinna med mer och mer men på mindre och mindre tid. Även Birgitta har uttryckt den tidsmässiga aspekten som problematisk, men väljer att möta kraven i den mån hon känner är rimlig. Hennes nuvarande förväntningar är att hon möjligtvis kommer att plocka upp termerna mer men det är inget hon kommer göra något nytt område av.

Erik ser tillägget som en möjlighet för honom att utvecklas som lärare och motiverar som följer.

Ja att få lärare att känna att de har någonting nytt att ta tag i, något nytt att bita i liksom, [...] att det är ett sätt att vitalisera, eller min roll som lärare också, att den hela tiden känns aktuellt det man lär ut, att man, det man skalära ut och det man håller på med är i tiden (Intervju med Erik, 26 april 2022).

Samtidigt berättar Erik även att det finns mycket politik bakom dessa formuleringar och menar vidare att man kanske inte alltid ställer sig bakom alla små formuleringar “utan man får försöka hitta sitt eget sätt att lägga fram det på ett schysst sätt” (Intervju med Erik, 26 april 2022). Erik tillägger även att en kan ha olika livssyn som påverkar hur en lyfter frågor inom kunskapsområdet. Det kan därmed vara en fördel att lyfta delar av kunskapsområdet i relation till vad Sveriges lag säger för att på så vis undvika att utgå från sin egen standpunkt. Erik motiverar som följer.

Liksom, jag menar, har man en väldigt konservativ livssyn eller om man har en väldigt liberal livssyn eller vad man nu kan ha då liksom, så är det klart att det påverkar ens sätt och hur man lyfter fram olika frågor kring sånt här. Samtidigt så är det väl kanske då [...] det är ju ändå kopplat, kanske ändå en del är ju, kopplat till vad Sveriges lag säger och inte kanske vad... Så att man kan luta sig mot det, liksom det här med samtycke och såna saker (Intervju med Erik, 26 april 2022).

För Britt är kunskapsområdet som tidigare blivit uppmärksammat en hjärtefråga. Hon har sedan innan ett engagemang i ämnet och arbetar redan aktivt med att inkludera många delar av tillägget i sin undervisning men även utanför i skolans lokaler. Hon uttrycker att hon tycker det här är en jätteviktig del och “den får baske mig inte glömmas bort” (Intervju med

Britt, 25 april 2022). Hon berättar även att detta är något som hon och hennes kollegor kommer att få ta hänsyn till i deras nästa utvärdering där de ser vad de har fått med och vad de gått miste om. I utvärderingen vill Britt även inkludera elevernas åsikter om vad de önskar att undervisningen innehöll. Britt har arbetat många år på skolan och sitter nu i ledningsgruppen och är arbetslagsledare för sitt arbetslag och hon menar att nu kommer de att arbeta aktivt med att få in de här delarna hos alla lärare. Hon säger att “nu är det det här som gäller, och det finns inget nick i frågan om man tycker det är bra eller dåligt för jobbar vi här så jobbar vi utifrån det.” (Intervju med Britt, 25 april 2022)

Avslutningsvis finns skilda förväntningar av kommande undervisning. Trots att majoriteten verkar ta tillägget på allvar är vissa mer måna än andra att göra några större förändringar. Samtliga anser dock att tillägget i Lgy11 kommer med svårigheter i religionskunskapsämnet och här handlar det kanske framför allt om en känsla att tiden inte räcker till samt att det även ligger på skolledningen att ge rätt förutsättningar för att det ska ske på ett bra sätt.

3. Diskussion

Uni, Nilsson och Bjursäters (2021), Bengtsson och Bolander (2020) samt Ott och Stephens (2017) lyfter alla frågan om hur lärare bör undervisa i områden som hamnar under sexualitet, samtycke och relationer. Samtliga studier lyfter vikten av att ta hänsyn till elevernas behov med kompetens och öppenhet vid undervisning av kunskapsområdet. Problematik som upplevs är dock att det saknas kunskap samt att de inte får tillräckligt med tid att arbeta med kunskapsområdet då det finns ett bristande engagemang hos ledningen.

Gemzöe och Keinänens (2016) och Gross (1996) lyfter problematiska förhållningssätt inom religionsvetenskapen där endast en viss del och vissa personer inkluderas, vilket även blir synligt i Bergdahls (2018) studie. Majoriteten av de skolrelaterade studierna utgår dock från högstadieskolor och universitet samt gymnasieskolor där lärare får regelbunden fortbildning. Med min undersökning vill jag bidra med en fördjupad studie om hur lärare på gymnasial nivå menar att religionskunskapen kan bidra med kunskap om sexualitet, samtycke och relationer. Med utgångspunkt i Irigarays teori kommer följande diskussion att besvara inledande frågeställningar om lärares resonemang kring sexualitet, samtycke och relationer i religionskunskapen, detta genom återkoppling till min analys och tidigare forskning.

3.1 Hur ställer sig religionskunskapslärare till kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer i koppling till sitt ämne?

Hur lärare på gymnasial nivå i religionskunskap ställer sig till sexualitet, samtycke och relationer i samband med sitt ämne varierar. I analysen framkommer det bland annat under dess första tema att de har olika bakgrund till kunskapsområdet. Britt och Birgitta har båda tidigare erfarenhet av kunskapsområdet antingen genom personligt intresse eller ansvar för en explicit kurs som berör området. Britt försöker redan så gott det går att inkludera kunskapsområdet i sin religionskunskapsundervisning och i hennes andra ämne, svenska. Britt och Birgitta kommer lätt in på hur de arbetar med ämnet i sitt andra ämne och beskriver problematik med religionskunskapens begränsade omfång. Båda lyfter framför allt samtycke som en viktig aspekt att ta upp med sina elever, vilket inte framkommer hos de andra respondenterna på samma sätt. Det kan anses intressant att det är just de kvinnliga respondenterna som visar på ett större driv i att behandla samtycke i sin undervisning i jämförelse med de manliga respondenterna.

Under analysens andra tema blir det även uppenbart att kunskapsområdet ligger bortom betygskriterier för kanske framför allt Britt som även behandlar området mellan lektionstid med sina elever. Även om Britt också lyfter vikten av att ta upp de juridiska aspekterna av samtycke finner jag ett större fokus på det från exempelvis Arvid och Erik. Följaktligen menar Erik att delar av kunskapsområdet såsom samtycke är ett mer allmänmänskligt fenomen och tillhör svensk lag och är tillhör därmed kanske samhällskunskapen mer vilket är hans andra ämne. Arvid lyfter även att frågor om sexualitet kanske hör mer hemma i biologin eller naturvetenskapen på gymnasiet. Börje finner det svårt att se hur han skulle kunna inkludera pornografi i religionskunskapen just och menar att undervisning om sådana ämnen ofta görs bättre av organisationer utanför skolan som arbetar med det.

Utifrån Irigarays teori kan framför allt Arvid och Eriks påståenden anses tyda på ett maskulint förhållningssätt till kunskap. De förankrar kunskapsområdet till juridiska aspekter samt till en biologisk utgångspunkt. Respondenterna kan anses försöka rationalisera kunskapsområdet genom att hänföra samtycke till svensk lag och sexualitet som något biologiskt. Dock kan både samtycke och sexualitet anses vara ett betydligt mer komplext och känslomässigt område, vilket framkommer mer i Britt och Birgittas förhållningssätt. De närmar sig ämnet med en mer emotionell utgångspunkt vilket kan anses tillhöra ett mer feminint förhållningssätt till kunskap vilket och innehåll. I deras exempel utgår de mycket

ifrån eleverna genom att de exempelvis får diskutera litteratur som kan spegla deras egna erfarenheter. Britt och Birgittas utgång alltså från mer erfarenhetsbaserade och känslomässiga aspekter när de resonerar om sin undervisning, och som nämnt i studiens inledning är det den känslomässiga delen av kunskapsområdet som elever känt att de saknat. Således kan detta anses tyda på det som Bergdahl (2018) lyfter i sin studie. Med ett innehåll som endast inkluderar det som Irigaray skulle hänfört till ett maskulint förhållningssätt till kunskap går eleverna miste om känslomässiga och kanske mer erfarenhetsbaserade aspekter av kunskapsområdet.

Detta avsnitt lyfter endast respondenternas resonemang kring hur de ställer sig till det kommande kunskapsområdet som en del av religionskunskapen. Det är här möjligt att urskilja en viss fördelning mellan de manliga och kvinnliga respondenterna. Där de manliga respondenterna verkar resonera utifrån ett mer maskulint förhållningssätt till kunskap och de kvinnliga respondenterna ett feminint förhållningssätt. Nästa avsnitt som fokuserar mer på hur respondenterna anser att de faktiskt arbetar med kunskapsområdet visar dock på en större variation i förhållningssätt till kunskap, där kön och förhållningssätt inte nödvändigtvis går hand i hand.

3.2 Hur uppfattar gymnasielärare att de arbetar med frågor om sexualitet, identitet och relationer i sin nuvarande undervisning i religionskunskap?

Hur mycket och på vilket sätt lärarna arbetar med kunskapsområdet är väldigt individuellt och det har till stor del att göra med vilken elevgrupp respondenterna har att arbeta med. Birgitta berättar exempelvis att det i vissa elevgrupper är ett kunskapsområde som kan öka ett intresse för religionsämnet. Britt beskriver att det på hennes skola finns ett stort behov av att prata om framför allt samkönade relationer då det finns en känd homofobi på skolan. Börje lyfter dock att lärare behöver vara varsamma med vad och hur de tar upp vissa aspekter av kunskapsområdet. Han menar vidare att en i religionskunskapen måste vara medveten om, och ta hänsyn till, elevernas bakgrund och erfarenheter kanske mer än i andra ämnen. Börje kan här anses relatera till det som Ott och Stephens (2017:110) benämner som kontextuella- och erfarenhetsbaserade aspekter som lärare bör ta hänsyn till när de undervisar om sexualitet i religionskunskap. Det verkar även som att han tar hänsyn till var eleverna befinner sig kunskaps- och mognadsmässigt vilket Uni m.fl. (2021:416) studie lyfter som en faktor för att främja elevernas lärande i kunskapsområdet.

Ott och Stephens (2017:114) lyfter även vikten av att lärare frågar sig själva till vilket syfte de använder ett visst material och huruvida detta kan komma att utmana eller reproducera normer kopplat till exempelvis genus eller religiösa stereotyper. En aspekt som majoriteten av respondenterna lyfter på olika sätt, men som kanske framför allt blev tydligt i Eriks resonemang, då han uttrycker en oro för att ta upp vissa aspekter av kunskapsområdet (sexualitet, samtycke och relationer) då det lätt kan bli att vissa grupper förankras med ett visst förhållningssätt vilket blir problematiskt i sig. Detta är även något som Britt tar upp i relation till hedersrelaterat våld. Vid ett tillfälle berättar hon om en kollega som ofta lyfte området i samband med islam vilket kan ge en skev bild av att det bara är inom muslimska traditioner som detta förekommer.

Vidare berättar Börje att de huvudsakliga angreppssätt han utgår från när han berör frågor om sexualitet är att analysera och diskutera urkunder. Vilket kan anses tyda på ett huvudsakligen teoretiskt fokus i undervisning om sexualitet. Således går det att utifrån Irigarays teori urskilja ett maskulint förhållningssätt till kunskap här. Detta är inte nödvändigtvis något negativt dock kan det anses vara relevant att även inkludera vad som kan klassas som mer feminin kunskap för att skapa en bredare förståelse av kunskapsområdet. Precis som i Bergdahls (2018:325) studie blir det lätt att de mer känslomässiga och erfarenhetsbaserade aspekterna av religion går förlorat och när det kommer till kunskapsområde som innefattar sexualitet kan det anses relevant att få in även dessa delar. Dock framkom det inte i intervjun vad som kom fram genom diskussionerna som elevgruppen har utifrån de urkunder de analyserar. Det kan mycket väl vara så att de mer erfarenhetsbaserade och känslomässiga aspekterna inkluderas där.

Till skillnad från Börjes tillvägagångssätt använder Arvid en metod som kan anses förhålla sig till ett mer feminint förhållningssätt till kunskap då hans innehåll tyder på ett mer erfarenhetsbaserat fokus. Arvid lyfter kunskapsområdet i en separat del där han diskuterar identitet. Ett exempel på hans undervisning är att eleverna får göra en tankekarta av sin egen identitet och vad som gör dem till den de är. Detta kan anses innebära ett uteslutande feminint förhållningssätt till kunskap då eleverna endast utgår från sig själva och varandras erfarenheter och känslor. Arvid menar att det är i denna kontext frågor om sexualitet framför allt kommer upp. Ytterligare ett exempel som Arvid tar upp är att han använder sig utav populärkultur där eleverna får diskutera ett dilemma som en karaktär i deras ålder står inför. Karaktären måste hitta en balans mellan hennes religiösa tillhörighet och personen hon vill bli ihop med. Även detta exempel tyder på ett feminint förhållningssätt till kunskap då serien bygger på att följa karaktärernas vardag. Således finns ett fokus på den

levda religionen som också benämns genom Gross (1996:67) och Gemzöe och Keinänens (2016:13). Denna typ av innehåll innebär att kvinnors religiösa liv inkluderas inte bara som ett objekt utan som subjekt.

I kontrast lyfter Erik exempel som kan anses ha influerats av ett traditionellt förhållningssätt inom religionsvetenskapen. Efter viss påtryckning framkom det att han ofta avsätter en viss lektion till att diskutera kvinnans ställning inom en viss tradition eller synen på män och kvinnor inom en viss tradition. Till skillnad från Arvids metod där han skapar ett upplägg där kvinnan blir subjekt av sitt religiösa liv så blir kvinnan enligt Gross (1996:89-90) ett objekt i ett upplägg som detta. I enlighet med Irigarays teori hamnar kvinnan utanför normen, hon blir det "onormala" eller annorlunda. Även om temat är att inkludera både kvinnor och mäns ställning så medföljer risken att kvinnan endast berörs i relation till mannen och positioneras återigen som objekt (Gross, 1996:89). Huruvida Eriks undervisning tar sig i uttryck på detta vis är omöjligt för denna studie att fastställa eftersom den endast utgår ifrån lärares egna påståenden kring hur de uppfattar att de undervisar i ämnet inte hur det faktiskt går till i praktiken.

Ytterligare exempel på hur undervisning i sexualitet och relationer tog sig i uttryck i nuvarande undervisning var genom examinationer och reflektionsuppgifter. Britt, Erik och Birgitta beskriver alla att området kan inkluderas i deras examinationer där elever uppmanas att reflektera över en eller flera av världsreligionerna. Britt är dock den enda av lärarna som lyfter språkbrukets inverkan på undervisningen. I enlighet med Bengtsson och Bolanders (2020:159) studie lyfter hon vikten av att ha ett noggrant ordval men också vikten av att inkludera olika modaliteter. Exempelvis lyfter hon betydelsen av att inte definiera människors sexualitet varje gång de befinner sig utanför heteronormen. Att prata om samkönade relationer ska vara lika naturligt som att prata om heterosexuella relationer.

För att alla elever ska känna sig inkluderade och för att skapa en acceptans för alla människor så är det viktigt att vara medveten om vilka ordval och vilka normer vi väljer att utgå från i vår undervisning (Bengtsson & Bolander, 2020:259). Britt beskriver ytterligare ett exempel där samtal om att skaffa barn också hamnar under den heteronormen. Det finns andra metoder att skaffa barn på och det kan anses vara av stor vikt att även inkludera dessa i samtalet. I Britts exempel handlar detta förhållningssätt kanske mest om att inkludera relationer utanför heteronormen, men även inom heterosexuella relationer kan det anses finnas behov av olika metoder för att skaffa barn. Britt är också den enda av de medverkande som tar upp hennes relation med sina elever. Uni m.fl. (2021) menar att tillitsfulla relationer är en huvudsaklig del för att kunna skapa sexuellt hälsofrämjande undervisning. Genom mitt

samtal med Britt framkom det att hon lyckats skapa väldigt goda relationer med hennes elever. Till exempel äter hon regelbundet i elevernas skolmatsal och har då elever som vänder sig till henne och ber om vägledning när de har problem i sina relationer vilket kan anses visa på att eleverna känner att Britt är någon de litar på.

Börje berättar i sitt exempel att de i religionskunskap 2 brukar analysera en TV-serie om ungdomar som blivit exkluderade från sektliknande gruppen, och väljer i sitt resonemang att kategorisera dessa som "sexuellt avvikande". Min uppfattning var inte att detta är ett begrepp som Börje använder sig av i regel. Det är ett begrepp som inte sedan allt för lång tid tillbaka varit en accepterad benämning på människor utanför heteronormen. Därav är jag övertygad att om respondenten fått läsa sitt eget ordval hade han troligen reagerat själv. Men det är ett bra exempel på hur svårt det kan vara att byta ut sitt eget ordförråd. Det är inte bara att övergå från att använda *han* och *hon* till *hen*, min övertygelse är att detta är något som var och en måste arbeta aktivt med.

3.3 I relation till de uppdaterade kraven, hur upplever religionslärare att de kommer påverka deras framtida undervisning?

Huruvida de uppdaterade kraven kommer att påverka de deltagande lärarnas framtida undervisning framkom skilda uppfattningar kring. Men som Uni m.fl. (2021:416) lyfter i sin studie så finns fortsatt en förväntan av skolledning att ta sitt ansvar för att se till att det skapas förutsättningar för att leva upp till de nya kraven. Samtliga respondenter lyfter tidsbrist som en huvudsaklig problematik samt att religionskunskapen är en så pass liten kurs och det är mycket som redan ska inkluderas i den. Birgitta första reaktion efter att ha läst tillägget var exempelvis "ännu mer i den här kursen?" (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022). Arvid är även ärlig med att säga att om kunskapsområdet inte inkluderas i betygskriterierna så kommer han inte att inkludera det mer än vad han redan gör då han inte kommer att få rätt förutsättningar att göra det.

Min uppfattning är dock att kursens bristande omfång är den huvudsakliga problematiken som respondenterna upplever. Detta går att urskilja i bland annat Birgittas resonemang då hon beskriver att hon "gör inget specifikt med det, dels för att jag tycker det är svårt för ska man ha en individuell tro så kan det ju bli hur mycket som helst." (Intervju med Birgitta, 12 maj 2022). Det kan även anses vara en anledning till att respondenterna lätt börjar diskutera hur kunskapsområdet berörs i deras andra ämnen som har varit genomgående större än religionskunskapen. Men det kan även anses möjligt att bristande

kunskap och intresse av kunskapsområdet sedan innan kan komma att påverka huruvida det är något som bör prioriteras i religionskunskapsundervisningen.

Ingen av respondenterna lyfter bristande kunskap som en faktor kring deras upplägg av undervisning. Men utifrån vissa resonemang kan det anses möjligt att de inte känner sig helt säkra eller införstådda med vissa delar vilket gör att en kanske vänder sig till något en känner till. Ett exempel på detta är hur Erik förankrar samtycke med svensk lag, vilket det också är, men det kan anses finnas fler aspekter än så som berör ämnet. Eftersom samhällskunskap är Eriks andra ämne är detta dock något han kan, och är då kanske mer bekväm att diskutera kunskapsområdet utifrån ett samhällsvetenskapligt perspektiv. Även Birgitta fann det svårt att hitta en självklar koppling mellan vissa av de nya delarna i läroplanen och religionskunskapen men fann mer relevans i hennes andra ämne (svenska). Därmed uppfattar hon inte att det kommer ske några större förändringar av hennes religionskunskapsundervisning till hösten, mer än att hon eventuellt lägger mer tyngd på att lyfta termerna när de blir relevanta.

4. Slutsats

Som inledningsvis nämnt finns ett behov av att unga får kunskap i frågor som handlar om sexualitet, samtycke och relationer. Med den revidering av läroplanen som tar vid 1 juni 2022 är förhoppningen att ge elever kunskap som kan hjälpa dem att fatta informerade beslut. Men kan en insats som denna, att delegera ut ett gemensamt ansvar på alla lärare att undervisa om sexualitet, samtycke och relationer säkerställa att detta sker på ett bra sätt? Syftet med min studie var att undersöka hur lärare i religionskunskapen resonerar kring det nya tillägget i läroplanen, för att på så vis ta reda på hur de uppfattar att de kan bidra med kunskap i sexualitet, samtycke och relationer.

För att sammanfatta visar min studie att samtliga respondenter ansåg att kunskapsområde skall beröras i skolan, de har dock olika relation till området sedan innan, och delade uppfattningar kring om religionskunskapen är det ämne som är bäst ämnat att behandla det. Å ena sidan menar de att deras andra ämnen ger bättre förutsättningar att behandla vissa delar kunskapsområdet. Å andra, uttrycker de att det är ett område som genomsyrar hela religionskunskapsundervisningen och att det alltid är något som kommer på tal. Således berörs det inte huvudsakligen som en separat del även om det också lyfts som ett tillvägagångssätt.

Hur lärarna redan arbetade med frågor om sexualitet, identitet och relationer relaterar till stor del med deras tidigare intresse till kunskapsområdet. Vissa respondenter gav väldigt konkreta exempel medan andra gav en mer övergripande bild av deras arbetssätt. Detta kan tänkas tyda på en delad uppfattning kring hur stort utrymme kunskapsområdet bör ha i deras religionskunskapsundervisning. Det kan finnas anledning att utifrån lärares förmåga eller oförmåga att ge konkreta exempel anta att detta korrelerar med lärarens villighet att arbeta med ämnet. Vidare är det möjligt att urskilja influenser från den manliga bias som genomsyrar religionsvetenskapen även i religionskunskapen, vilket kan innebära att eleverna får en allt för ensidig bild av kunskapsområdet. Det kan även innebära att undervisningen blir svårt för eleverna att relatera till och därmed svårt att förstå. Samtidigt visar dock respondenterna på ett varierat förhållningssätt till kunskap, och merparten verkar pendla mellan ett maskulint och ett feminint förhållningssätt till kunskap. Det visar sig även att vilket innehåll respondenten väljer att använda är till stor del beroende av vilken elevgrupp de arbetar med, men även hur de själva prioriterar kunskapsområdet som en del av religionskunskapen.

Huruvida deras framtida undervisning kommer att påverkas efter 1 juni 2022 finns det ingen enighet om. Majoriteten verkar dock ha en positiv inställning till uppdraget oavsett om de menar att det kommer att inkluderas mer eller inte. Merparten av respondenterna menar att många av de nya områdena redan är en naturlig del i religionskunskapsundervisningen såsom sexualitet och maktstrukturer relaterat till kön och hedersrelaterat våld. Dock finner de alla någonting de känner kommer bli svårt att implementera inte minst på grund av tidsbrist, men även på grund av en svårighet av att finna frågor om framför allt pornografi och samtycke som en naturlig del av religionskunskapsämnet. Fortsättningsvis finns även en förväntan av skollledning att ge dem de förutsättningar som krävs för att kunna leva upp till de nya kraven.

Med denna studie framgår endast hur lärare uppfattar att deras undervisning i kunskapsområdena ser ut. För denna studie att nå sin fulla potential hade det även varit intressant att observera hur respondenterna arbetar i praktiken. Använder de ett neutralt ordval, vilket innehåll inkluderas och hur stort utrymme får alla delar? Det kan även vara intressant för framtida forskning att undersöka elevernas uppfattning av undervisningen i sexualitet, samtycke och relationer. Hur uppfattar de att de får kunskap i dessa frågor och hur menar de att det sker på ett bra sätt? Det finns även andra teoretiska utgångspunkter som skulle vara intressant att inkludera i studien, då inte minst queer-perspektiv på undervisning i religionskunskap och sexualitet, samtycke och relationer.

5. Referenslista

- Amanda Ekström [@tuggmotstånd]. (2021). *relations* [sparad händelse]. Instagram. <https://www.instagram.com/tuggmotstand/>
- Bengtsson, J., & Bolander, E. (2020). Strategies for inclusion and equality - 'norm-critical' sex education in Sweden. *Sex Education: Sexuality, Society And Learning*, 2020, Vol. 20, Iss. 2, Pp. 154-169, 20(2), 154-169.
- Bergdahl, L. (2018). Language matters: Gendering Religious Education teaching. *British Journal of Religious Education*, 40(3), 317-326.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Dalen, M. (2015). *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups.
- Gemzöe, L., & Keinänen, M. (2016). Contemporary Encounters in Gender and Religion: Introduction. In L. Gemzöe, M. Keinänen, A. Madrell (Ed.), *Contemporary Encounters in Gender and Religion* (pp. 1-28). Cham: Springer International Publishing.
- Gross, R. (1996). *Feminism and religion: An introduction*. Boston: Beacon Press.
- Irigaray, L. (1993). *Je, Tu, Nous. Toward a Culture of Difference*. Translated by A. Martin. New York: Routledge.
- Irigaray, L. (2002). *To Speak is Never Neutral*. London: Continuum.
- Lindell, M., & Olsson, H. (1993). Students Opinions about Sex Education in a Swedish School Region. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 21(3), 203-210.
- Vuola, E. (2016). Feminist Theology, Religious Studies and Gender Studies: Mutual Challenges. In L. Gemzöe, M. Keinänen, A. Madrell (Ed.), *Contemporary Encounters in Gender and Religion* (pp. 307-334). Cham: Springer International Publishing.
- Ott, K., & Stephens, D. (2017). Embodied learning: Teaching sexuality and religion to a changing student body. *Teaching Theology & Religion*, 20(2), 106-116.
- Sherkat, D. (2016). Sexuality and Religious Commitment Revisited: Exploring the Religious Commitments of Sexual Minorities, 1991–2014. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55(4), 756-769.
- Skolverket. (2010). *Religionskunskap*. Hämtad från <file:///C:/Users/guskarsti/Downloads/Religionskunskap.pdf>

- Skolverket. (2013). *Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan. Sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena*. Hämtat från <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65a5c5/1553964946054/pdf3012.pdf>
- Skolverket. (2021). *Ändringar i läroplanens inledande delar - Gymnasieskolan*. Hämtad från <https://www.skolverket.se/getFile?file=8707>
- Skolverket. (2022). *Sexualitet, samtycke och relationer*. Hämtad från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer>
- Unis, B., Nilsson, J., & Bjuresäter, K. (2021). Sexual Health Promotion among Swedish Adolescents - Professionals' Experiences. *International Journal of Sexual Health*, 33(3), 410-425.

6. Bilagor

6.1 Bilaga 1: Intervjuguide

Inledande.

Berätta gärna lite om dig själv? Ålder, skola du jobbar på, år av yrkeserfarenhet, utbildning. Varför valde du att bli religionslärare?

Frågor om synen på undervisning om ämnet.

- Till hösten nu ändras läroplanen, och ett av tilläggen (under gymnasieskolans uppdrag) är att:
”Skolan har ett ansvar för att eleverna återkommande i utbildningen får möta frågor som rör sexualitet, samtycke och relationer. Utbildningen ska därigenom främja alla elevers hälsa och välbefinnande samt stärka deras förutsättningar att göra medvetna och självständiga val. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för egna och andras rättigheter och förmedla betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av samtycke. I utbildningen ska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt granskas. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.”

är detta något du hunnit reflekterat över? Vad tänker du när du läser det här?

- Anser du att sexualitet, samtycke och relationer är en naturlig del av religionskunskapsämnet?
- Har du någon tidigare erfarenhet av att arbeta med sexualundervisning? (Är det något hen är bekväm att arbeta med? Samtycke?)

Frågor om formen på undervisningen om ämnet nu.

I den nuvarande läroplanen finns redan inslag av ämnesområden som gäller just sexualitet, identitet och relationer i relation till religion och livsåskådning.

- Kommer det till uttryck i din undervisning? I så fall på vilket sätt?
- Hur brukar du lägga upp delen om sexualitet/relationer i religionskunskapsämnet?
- Hur ser formen ut och hur mycket tid brukar läggas på det?
- När under kursen väljer du att lägga det? Är det något integrerat i den övriga religionsundervisningen eller är det en separat del? Varför?
- Vad lyfter du när du tar upp detta område?

Frågor om formen på undervisningen om ämnet till hösten.

- Kommer du behöva göra några förändringar inför höstterminen? Isåfall vilka?
- Vet du om ni kommer bli erbjuden någon fortbildning i ämnet? Eller har ni fått det?

Avslutande fråga

Finns det något som du själv skulle vilja tillägga, som jag inte har frågat om?

6.2 Bilaga 2: Lgy11

Gymnasieskolans uppdrag

Huvuduppgiften för gymnasieskolan är att förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna ska tillägna sig och utveckla kunskaper. Utbildningen ska främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor, som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällslivet. Den ska bidra till elevernas allsidiga utveckling.

Skolan har uppgiften att till eleverna överföra värden, förmedla kunskaper och förbereda dem för att arbeta och verka i samhället. Skolan ska förmedla sådana mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensramen i samhället och som utgår från grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som alla omfattas av. Eleverna ska också kunna orientera sig och agera i en komplex verklighet med stort informationsflöde, ökad digitalisering och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig. Eleverna ska träna sig att tänka kritiskt, att granska information och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ. På så vis närmar sig eleverna ett vetenskapligt sätt att tänka och arbeta.

Genom studierna ska eleverna stärka grunden för det livslånga lärandet. Förändringar i arbetslivet, digitaliseringen och den tekniska utvecklingen, internationaliseringen samt miljöfrågornas komplexitet ställer nya krav på människors kunskaper och sätt att arbeta. Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja att pröva och omsätta idéer i handling och att lösa problem. Alla elever ska få utveckla sin förmåga att ta initiativ och ansvar och att arbeta både självständigt och tillsammans med andra. Skolan ska bidra till att alla elever utvecklar kunskaper och förhållningssätt som främjar *entreprenörskap, företagande och innovationstänkande* vilka ökar elevernas möjligheter till framtida sysselsättning, genom företagande eller anställning. I ett allt mer digitaliserat samhälle ska skolan också bidra till att utveckla elevernas *digitala kompetens*. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse av hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling. Alla elever ska ges möjlighet att utveckla sin förmåga att använda digital teknik. De ska också ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att kunna se möjligheter och förstå risker samt för att kunna värdera information. Genom dessa kunskaper och förhållningssätt kopplade till digital kompetens, entreprenörskap och innovationstänkande utvecklar eleverna förmågor som är viktiga i såväl arbets- och samhällslivet som vid vidare studier. Vidare ska skolan utveckla elevernas kommunikativa och sociala kompetens samt uppmärksamma hälso-, livsstils- och konsumentfrågor. Skolan ska även sträva efter att ge eleverna förutsättningar att regelbundet bedriva fysiska aktiviteter.

Utvecklingen i yrkeslivet innebär bl.a. att det behövs gränsöverskridanden mellan olika yrkesområden och att krav ställs på medvetenhet om såväl egen som andras kompetens. Detta ställer i sin tur krav på skolans arbetsformer och arbetsorganisation.

Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i utbildningen. Undervisningen i olika ämnen ska behandla detta perspektiv och ge en grund för och främja elevernas förmåga att göra personliga ställningstaganden och agera ansvarsfullt mot sig själva och andra.

Miljöperspektivet i undervisningen ska ge eleverna insikter så att de kan dels själva medverka till att hindra skadlig miljöpåverkan, dels skaffa sig ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Ett internationellt perspektiv är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet. Undervisningen i olika ämnen ska ge eleverna kunskaper om Europeiska unionen och dess betydelse för Sverige samt förbereda eleverna för ett samhälle med allt tätare kontakter över nations- och kulturgränser. Det internationella perspektivet ska också bidra till att utveckla elevernas förståelse för den kulturella mångfalden inom landet.

Det historiska perspektivet i undervisningen ska utveckla elevernas förståelse för samtiden och beredskap inför framtiden. Undervisningen ska också utveckla förståelse för kunskapers relativitet och förmåga till dynamiskt tänkande.

6.3 Bilaga 3: Lgy11 med tillägg

Gymnasieskolans uppdrag

Huvuduppgiften för gymnasieskolan är att förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna ska tillägna sig och utveckla kunskaper. Utbildningen ska främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor, som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällslivet. Den ska bidra till elevernas allsidiga utveckling.

Skolan har uppgiften att förmedla och förankra grundläggande värden, främja elevernas lärande och förbereda dem för att arbeta och verka i samhället. Skolan ska förmedla sådana mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensramen i samhället och som utgår från grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som alla omfattas av. Eleverna ska också kunna orientera sig och agera i en komplex verklighet med stort informationsflöde, ökad digitalisering och snabb förändringstakt. Deras förmåga att finna, tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktig. Eleverna ska träna sig att tänka kritiskt, att granska information och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ. På så vis närmar sig eleverna ett vetenskapligt sätt att tänka och arbeta.

Skolan ska aktivt verka för *jämställdhet*. Skolan ska därmed gestalta och förmedla lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter för kvinnor och män. Genom undervisningen ska eleverna utveckla kunskaper om könsmonster och hur de kan påverka människors livsval och livsvillkor. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska hur normer, värderingar och strukturer kan begränsa kvinnors och mäns makt att forma såväl samhället som sina egna liv.

Skolan har ett ansvar för att eleverna återkommande i utbildningen får möta frågor som rör *sexualitet, samtycke och relationer*. Utbildningen ska därigenom främja alla elevers hälsa och välbefinnande samt stärka deras förutsättningar att göra medvetna och självständiga val. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för egna och andras rättigheter och förmedla betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av samtycke. I utbildningen ska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt granskas. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.

Genom studierna ska eleverna stärka grunden för det livslånga lärandet. Förändringar i arbetslivet, digitaliseringen och den tekniska utvecklingen, internationaliseringen samt miljöfrågornas komplexitet ställer nya krav på människors kunskaper och sätt att arbeta. Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja att pröva och omsätta idéer i handling och att lösa problem. Alla elever ska få utveckla sin förmåga att ta initiativ och ansvar och att arbeta både självständigt och tillsammans med andra. Skolan ska bidra till att alla elever utvecklar kunskaper och förhållningssätt som *främjar entreprenörskap, företagande och innovationstänkande* vilka ökar elevernas möjligheter till framtida sysselsättning, genom företagande eller anställning. I ett allt mer digitaliserat samhälle ska skolan också bidra till att utveckla elevernas *digitala kompetens*. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse av hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling. Alla elever ska ges möjlighet att utveckla sin förmåga att använda digital teknik. De ska också ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att kunna se möjligheter och förstå risker

samt för att kunna värdera information. Genom dessa kunskaper och förhållningssätt kopplade till digital kompetens, entreprenörskap och innovationstänkande utvecklar eleverna förmågor som är viktiga i såväl arbets- och samhällslivet som vid vidare studier. Vidare ska skolan utveckla elevernas kommunikativa och sociala kompetens samt uppmärksamma hälso-, livsstils- och konsumentfrågor. Skolan ska även sträva efter att ge eleverna förutsättningar att regelbundet bedriva fysiska aktiviteter.

Utvecklingen i yrkeslivet innebär bl.a. att det behövs gränsöverskridanden mellan olika yrkesområden och att krav ställs på medvetenhet om såväl egen som andras kompetens. Detta ställer i sin tur krav på skolans arbetsformer och arbetsorganisation.

Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i utbildningen. Undervisningen i olika ämnen ska behandla detta perspektiv och ge en grund för och främja elevernas förmåga att göra personliga ställningstaganden och agera ansvarsfullt mot sig själva och andra.

Miljöperspektivet i undervisningen ska ge eleverna insikter så att de kan dels själva medverka till att hindra skadlig miljöpåverkan, dels skaffa sig ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Ett internationellt perspektiv är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet. Undervisningen i olika ämnen ska ge eleverna kunskaper om Europeiska unionen och dess betydelse för Sverige samt förbereda eleverna för ett samhälle med allt tätare kontakter över nations- och kulturgränser. Det internationella perspektivet ska också bidra till att utveckla elevernas förståelse för den kulturella mångfalden inom landet.

Det historiska perspektivet i undervisningen ska utveckla elevernas förståelse för samtiden och beredskap inför framtiden. Undervisningen ska också utveckla förståelse för kunskapers relativitet och förmåga till dynamiskt tänkande.